
ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN-POLONIA

VOL. LX, 2

SECTIO G

2013

BOHDAN TELEFANKO, NATALIYA PARASYUK,
OLEKSIY AVRAMENKO, SERGII DIACHUK

Stadialne formy popełnienia czynu zabronionego
w prawie karnym Ukrainy

Inchoate Offences in the Criminal Law of Ukraine

Zapobieganie przestępstwom jako jedno z podstawowych zadań współczesnego prawa karnego jest realizowane między innymi poprzez penalizację form stadialnych. Realizacja tego zadania obejmuje ustalenie bezprawności oraz pociągnięcie do odpowiedzialności osób, które popełniły przestępstwo, a co za tym idzie – zastosowanie kary odzwierciedlającej stopień realizacji zamiaru przestępczego z uwzględnieniem powodów, które przyczyniły się do tego, że przestępstwo nie zostało zakończone. Zgodnie z tym prawodawca sformułował w Rozdziale III kodeksu karnego (dalej: k.k.) Ukrainy przepisy o przestępstwie, jego rodzajach i etapach.

Efektywne zapobieganie przestępstwom wszelkiego rodzaju nie może być realizowane bez ich właściwej klasyfikacji. Z kolei ta ostatnia zależy nie tylko od poprawnego wyboru artykułu części szczególnej k.k. Ukrainy, ale także od dokładnego ustalenia etapu przestępstwa. Zagadnienie to ma znaczenie wtedy, gdy przestępstwo jest popełnione w formie przygotowania lub usiłowania. W przeciwnym wypadku ma miejsce przestępstwo dokonane, a więc następuje absorpcja wcześniejszych etapów. Natomiast wyodrębnienie form stadialnych, a także określenie powodów, które sprawiły, że przestępstwo nie zostało dokonane, jest ważne dla prawidłowej indywidualizacji kary.

Kwestia dotycząca etapów przestępstwa jest istotna dla prawa karnego: ocenia się przez nią stopień represyjności prawa karnego; opiera się na niej podział na zachowanie przestępcze i nieprzestępcze; określa się także możliwość odpowiedzialności karnej za takie czyny umyślne, które w danym momencie nie są jeszcze szkodliwe dla człowieka, społeczeństwa lub państwa¹.

¹ Naukowo-praktyczny komentarz do kodeksu karnego Ukrainy, / pod red. M. Melnika, M. Hawroniuka. – wyd. 9, przerob.i dop. – K.: Jurydyczna dumka, 2012. – S. 64.

Pomimo tego, że w ciągu ostatnich dziesięcioleci udoskonalono rozwiązania dotyczące odpowiedzialności karnej oraz wykonano szereg badań, kwestia stadiów przestępstwa nadal jest kontrowersyjna w nauce prawa karnego. Dyskusje wywołuje problematyka definicji etapów przestępstwa, ich liczby, właściwości, podmiotów oraz kryteriów rozróżniania przestępstwa dokonanego i niedokonanego.

Kwestia definicji etapów przestępstwa oraz ich rodzajów należy do zagadnień dyskusyjnych, których aktualność nie ustaje. Rozwój badań w tej dziedzinie prawa realizuje się wielostronnie, tj. zarówno przez uczonych, którzy zajmują się problematyką części ogólnej, jak i przez tych, którzy analizują poszczególne przestępstwa w ramach części szczególnej kodeksu karnego Ukrainy.

Jednymi z pierwszych uczonych, którzy podjęli się analizy zagadnień dotyczących etapów przestępstwa w doktrynie prawa karnego, byli: M. Durmanow, B. Zdrowomysłów, W. Iwanow, W. Karaulow, N. Kuzniecowa, P. Matyszewskij, A. Piontkowskij, W. Tychyj, I. Tyszkewycz, A. Trajnin. Dorobkiem nauki prawa karnego Ukrainy w tej dziedzinie stały się badania J. Aleksandrowa, W. Hryszczuka, O. Dudorowa, M. Melnyka, W. Nawrockiego, P. Frisa, M. Chawroniuka. Na poziomie pracy doktorskiej wśród ukraińskich badaczy problem etapów przestępstwa rozpatrywali: M. Diakur, A. Szewczuk, N. Masłak, L. Szczutiak i inni. Stąd też można powiedzieć, że ukraińska doktryna prawa karnego wniosła istotny wkład w rozwiązywanie problemów pojawiających się w trakcie stosowania prawa karnego, a dotyczących materii etapów przestępstwa.

Poglądy przedstawicieli doktryny zostały wzięte pod uwagę przez ukraińskiego ustawodawcę. Wraz z przyjęciem k.k. Ukrainy w 2001 roku doszło do istotnych zmian dotyczących etapów przestępstwa: 1) po raz pierwszy została ustalona definicja przestępstwa dokonanego; 2) po raz pierwszy zdefiniowano przygotowanie do przestępstwa i usiłowanie dokonania przestępstwa jako rodzaje przestępstwa niedokonanego; 3) ustawowo określono rodzaje usiłowania dokonania przestępstwa; 4) poszerzono listę rodzajów przygotowania do przestępstwa; 5) zostały określone szczególne zasady wymiaru kary za przestępstwo niedokonane.

Trzeba jednak przyznać, że pomimo dość szczegółowego opracowania tego problemu w literaturze naukowej, wciąż pozostaje wiele wątpliwości w tej materii. Między innymi aktualnymi pozostają pytania o związek między pojęciami „etapy przestępstwa” i „przestępstwo niedokonane”, a także o kryteria wyodrębnienia przestępstwa dokonanego, usiłowania dokonania przestępstwa oraz przygotowania do przestępstwa. Zaznaczone wyżej kwestie wymagają dyskusji, ponieważ są one istotne dla określenia kluczowego problemu, tj. ustalenia przesłanek odpowiedzialności karnej za przygotowanie do popełnienia przestępstwa.

Analiza etapów przestępstwa nadal jest aktualna dla nauki prawa karnego. Ma ona istotne znaczenie dla dalszego doskonalenia przepisów k.k. Ukrainy, jak i dla stosowania ich w praktyce.

Dla stosunków społecznych, które są chronione przez przepisy prawa karnego, zagrożeniem są nie tylko dokonane, czyli wykonane w całości lub zakończone przestępstwa, ale i takie celowe działania, które stwarzają warunki do kolejnego przestępstwa, a także takie, które bezpośrednio zmierzają do jego popełnienia, ale nie są dokonane z powodów, które nie zależały od woli sprawcy².

Pomimo faktu, że w tytule Rozdziału III części ogólnej k.k. Ukrainy używa się terminu „etapy przestępstwa”, to ustawowa definicja tego pojęcia nie istnieje. Zamiast tego w ust. 2 art. 13 k.k. Ukrainy postanowiono, że przestępstwem niedokonanym jest przygotowanie do przestępstwa i usiłowanie dokonania przestępstwa. Widoczne są pewne wady takiego rozwiązania, gdyż „wprowadzenie terminów «etapy przestępstwa» i «przestępstwo niedokonane» bez określenia ich treści, i to zarówno w teorii, jak i w praktyce, implikuje pytania w kwestii rozumienia ich znaczenia, a także wzajemnego stosunku”³. Całkiem naturalnie pierwszą rzeczą, którą nauka prawa karnego analizuje, jest pytanie o to, co należy rozumieć pod pojęciem etapów przestępstwa.

Ewolucję pojęć naukowych w tej dziedzinie cechuje pojawianie się takich terminów, jak: „stadia przestępstwa”, „stadia popełnienia przestępstwa”, „etapy popełnienia przestępstwa”, „etapy działalności przestępczej”. Treść przytoczonych teoretycznych pojęć ustalana jest przez przedstawicieli doktryny w zależności od tego, co było podstawą dla tego ustalenia, czyli czy są brane pod uwagę poszczególne stadia, przez które może przechodzić przestępstwo w swym rozwoju, czy tylko ogólne kwestie odpowiedzialności karnej za przestępstwo niedokonane. W tym kontekście słuszna jest myśl M. Diakur, która uważa, że „pojęcie stadiów rozwoju działalności przestępczej to pojęcie teoretyczne, obejmujące cały proces popełnienia przestępstwa jako psychicznej i fizycznej działalności sprawcy”⁴.

Za etapy przestępstwa w nauce prawa karnego uważa się: „stadia popełnienia umyślnego przestępstwa, które przejawiają się w zachowaniu zewnętrznym i różnią się między sobą pod względem stopnia realizacji zamiaru przestępstwa przez sprawcę oraz różnym charakterem popełnienia – działania czy zaniechania”⁵, wskazuje się również, że są „to stopniowe etapy ciągłego rozwoju przestępczej działalności w czasie i przestrzeni od momentu powstania odpowiedniego stosunku psychicznego do działania i wyniku własnego zachowania aż do ustania skutku karnego albo przerwania działalności przestępczej”⁶; „to zestaw etapów przestę-

² A. Szewczuk, *Poniattia ta wydy stadij wczynennia zloczynu* / A. Szewczuk // *Naukowyj wisnyk Czerniweckoho uniwersytetu: Zbirnyk naukowych prac*. Wyp. 91: Prawoznawstwo. – Czerniwci: Ruta, 2000. – S. 95.

³ M. Diakur, *Stadiji wczynennia zloczynu i nezakinczenyj zloczyn: problemy rozmeżuwannia* / M. Diakur // *Naukowyj wisnyk Czerniweckoho uniwersytetu*. – 2011. – Wypusk 578. – S. 100.

⁴ Tam samo, S. 102.

⁵ W. Iwanow, *Otwietstwiennost za pokuszenije na prestuplenije* / W. Iwanow. – Karaganda: Karagandinsk. Wysszaja szk., 1974. – S. 9.

⁶ A. Kozłow, *Uczienije o stadijach prestuplenija* / A. Kozłow. – SPb.: Izd-wo «Juridiczeskij centr Press», 2002. – S. 11.

stwa, mających samodzielne znaczenie prawne, które stopniowo rozwija się od momentu zamiaru albo czynności przygotowawczych do momentu realizacji zamiaru przestępczego (przestępstwa dokonanego), czyli do momentu popełnienia przestępstwa formalnego lub do momentu ustania tych skutków dla społeczeństwa, które określone jest w ustawie dla przestępstw materialnych⁷; „zgodnie z k.k. Ukrainy szkodliwe dla społeczeństwa są etapy popełnienia przestępstwa, które istotnie różnią się między sobą stopniem realizacji zamiaru przestępczego, czyli charakterem czynów (działania lub zaniechania) i momentem jego dokonania (zakończenia), a więc i stopniem ciężkości działania sprawcy”⁸.

Podsumowując przytoczone w literaturze naukowej definicje, można zauważyć, że za etapy popełnienia przestępstwa należy uważać etapy rozwoju działania przestępczego, które różnią się między sobą stopniem realizacji zamiaru przestępczego i momentem jego dokonania.

Działalność przestępcza może stanowić pewien proces rozciągnięty w czasie, w którym można wydzielić różne etapy: formowanie zamiaru popełnienia przestępstwa, ujawnienie zamiaru (tzw. zamiar ujawniony), przygotowanie do przestępstwa, usiłowanie dokonania przestępstwa, przestępstwo dokonane. Ustawodawca dostrzega zagrożenie dla społeczeństwa tylko w niektórych z tych etapów. Odpowiednio są nimi: przygotowanie do przestępstwa, usiłowanie dokonania przestępstwa, przestępstwo dokonane. Inne etapy przestępstwa nie mają znaczenia prawnokarnego, a więc nie stanowią przesłanki odpowiedzialności karnej.

Zwykle wyróżnia się trzy odrębne etapy, które mają swoją specyfikę i znaczenie dla prawa karnego. Rzeczono stadia to: przygotowanie do przestępstwa, usiłowanie dokonania przestępstwa, przestępstwo dokonane. Jednocześnie w literaturze spotkać można poglądy, które szerzej interpretują pojęcie etapów popełnienia przestępstwa. A. Kozłow wyróżnia pięć etapów popełnienia przestępstwa: a) zamiar, b) ujawnienie zamiaru, c) przygotowanie do przestępstwa, d) usiłowanie dokonania przestępstwa, e) przestępstwo dokonane⁹. Negując istnienie fazy ujawnienia zamiaru, M. Durmanow za pierwszy etap popełnienia przestępstwa uznaje zamiar¹⁰, a następne – w tej samej kolejności, jak poprzedni autor. Stanowisko takie przyjmował wcześniej także O. Hercenzon¹¹. Według P. Panczenki

⁷ A. Szewczuk, Stadiji wczynennia zloczynu: awtoief.dys.na zdobuttia nauk.stupenia kand. juryd.nauk / A. Szewczuk. – K., 2002. – S. 8.

⁸ Kryminalne prawo Ukrainy: Zahalna czastyna: pidruchnyk / J. Baulin, W. Borysow, W. Tiutiuhin ta in.; za red. W. Staszysa, W. Tacija. – 4-te wyd., pererobl. i dopow. – Ch.: Prawo, 2010. – S. 182.

⁹ A. Kozłow, Stadiji i nieokonczenioje prestuplenije / A. Kozłow. – Krasnojarsk: Izd-wo KGU, 1993. – S. 15–16.

¹⁰ N. Durmanow, Stadiji sowerszenija prestuplenija po sowietkomu ugołownomu prawu / N. Durmanow. – M.: Gosiurizdat, 1955. – S. 13.

¹¹ A. Hercenzon, Ugołownoje prawo: Obszczaja czast / A. Hercenzon. – M.: RIO WjuA, 1948. – S. 346.

istnieją tylko dwa etapy popełnienia przestępstwa – przygotowanie do przestępstwa (etap poprzedni) i usiłowanie dokonania przestępstwa (etap bezpośredni)¹². Uważa on, że nie ma sensu mówić o etapie, jeśli przestępstwo zostało dokonane, ponieważ w tym wypadku sprawca ponosi odpowiedzialność za całe przestępstwo, a nie za jakąś jego część.

Występujące w pracach naukowych różne znaczenia pojęcia „etapy popełnienia przestępstwa” M. Durmanow wyjaśniał w następujący sposób: „Definicja «etapy popełnienia przestępstwa» często jest używana w podwójnym sensie: 1) w celu określenia tych etapów, przez które przechodzą przestępstwa dokonane oraz 2) dla określenia cech odpowiedzialności za działania przestępcze w zależności od etapu, na którym zostało zrealizowane przestępstwo”¹³. Z tego powodu prawie wszyscy uczeni, którzy zajmowali się problematyką „etapów przestępstwa”, aby wyeliminować nieporozumienia, powinni byli najpierw określić się co do zakresu analizowanego przez nich pojęcia.

Na tym tle pojawiają się kolejne spory w doktrynie, których przedmiotem jest analiza wzajemnego stosunku między pojęciami „etapy popełnienia przestępstwa” i „przestępstwo niedokonane”. N. Kuzniecowa wyraźnie oddzieliła dwa pojęcia etapów: 1) etapy popełnienia przestępstwa i 2) rodzaje przestępstwa niedokonanego. Pierwsze z nich obejmuje: a) formowanie umyślności (zamiar popełnienia przestępstwa), b) działania przygotowawcze, c) popełnienie przestępstwa, d) ustanie niebezpiecznych dla społeczeństwa skutków. Dla pojęcia etapów w drugim znaczeniu N. Kuzniecowa wyodrębniła przygotowanie i etap działań przygotowawczych, przestępstwo dokonane i etap ustania szkodliwych dla społeczeństwa skutków¹⁴.

A. Kozłow uważa to rozróżnienie za kluczowe dla właściwego rozumienia i stosowania prawa karnego w zakresie przestępstwa niedokonanego¹⁵. Dlatego też, jego zdaniem, warto mówić (zgodnie z przepisami prawa karnego) nie o etapach popełnienia przestępstwa, lecz o rodzajach przestępstwa niedokonanego. A. Kozłow pisze: „społeczny i prawny charakter przestępstwa niedokonanego przejawia się tym, że poprzez swoje obiektywne i subiektywne właściwości, w mniejszym lub większym stopniu, jest odległy od możliwego przestępstwa dokonanego”¹⁶.

¹² P. Panczenko, Stadiji sowerszenija prestuplenija / P. Panczenko. – N-Nowgorod, 1995. – S. 7.

¹³ N. Durmanow, Stadiji sowerszenija prestuplenija po sowietskemu ugolownomu prawu / N. Durmanow. – M.: Gosurizdat, 1955. – S. 11.

¹⁴ N. Kuzniecowa, Otwietstwiennost za prigotowlenije k prestupleniju i pokuszenije na prestuplenije po sowietskemu ugolownomu prawu / N. Kuzniecowa. – M.: Izd-wo Mosk.un-ta, 1958. – S. 39–41.

¹⁵ A. Kozłow, Uczienije o stadijach prestuplenija / A. Kozłow. – SPb.: Izd-wo «Juridiczeskij centr Press», 2002. – S. 20.

¹⁶ A. Kozłow, Stadiji i nieokonczenioje prestuplenije / A. Kozłow. – Krasnojarsk: Izd-wo KGU, 1993. – S. 15.

Przeciw utożsamianiu pojęcia etapów popełnienia przestępstwa z pojęciem przestępstwa niedokonanego występują także i inni uczeni, podkreślając, że takie rozumienie jest nieprawidłowe choćby dlatego, że pojęcia te różnią się co do swego zakresu i nie można postawić między nimi znaku równości, gdyż pozostają jedno w stosunku do drugiego, jak część i całość¹⁷. W. Burdin zgadza się z „koniecznym wyróżnieniem pojęć etapów popełnienia przestępstwa jako samodzielnych etapów przestępstwa niedokonanego, z których każdy posiada samodzielną wartość karną (przygotowanie do przestępstwa i usiłowanie dokonania przestępstwa), a także etapów rozwoju działania przestępczego, które dynamicznie pochłaniają się nawzajem i w których granicach można wydzielać etap ujawnienia zamiaru, etap przygotowawczy, początek realizacji strony podmiotowej i w końcu – etap przestępstwa dokonanego”¹⁸. Według O. Dudorowa, problem stosunku wzajemnego pojęć „etapy przestępstwa” i „etapy przestępstwa niedokonanego” ma raczej charakter teoretyczny (terminologiczny) i nie jest istotny z punktu widzenia potrzeb praktyki¹⁹.

Uważamy, że istnienie zagadnień, które wywołują wśród uczonych gorące dyskusje, jest wynikiem nieprecyzyjnej redakcji przepisów dotyczących etapów przestępstwa i przestępstwa niedokonanego. Jak słusznie zauważa A. Kozłow, „jeśli istota etapów tkwi w tym, żeby maksymalnie jasno zrozumieć dynamikę przestępczości w tych stadiach, przez które przechodzi przestępstwo w swoim rozwoju, to istota przestępstwa niedokonanego jest nieco bardziej skomplikowana. Składa się ona z dwóch części. Po pierwsze, to działanie zmierzające do popełnienia przestępstwa, specyficzne, stanowiące przygotowanie czy popełnienie przestępstwa. Po drugie, to przerywanie przestępstwa z pewnych powodów, niedokonanie przestępstwa”²⁰. Pojęcia „etapy przestępstwa” i „przestępstwo niedokonane” reprezentują różne, w prawnym znaczeniu, zjawiska, w związku z tym nie powinno się ich utożsamiać. Działalność przestępcza w swoim rozwoju może mieć różne etapy, począwszy od formowania (powstania) zamiaru aż do uzyskania pożądanego skutku. Proponowane stadia tworzą kategorię prawną – „etapy popełnienia przestępstwa”. Zakres prawnego uregulowania obejmuje tylko trzy etapy, które stanowią przesłankę ewentualnej odpowiedzialności karnej. Są nimi: przygotowanie do przestępstwa, usiłowanie dokonania przestępstwa, przestępstwo dokonane.

¹⁷ Polnyj kurs uogolnogo prawa: w 5t. / [pod red. d-ra jurid.nauk, prof., zasłużennogo diejatielia nauki RF A.I. Korobiejewa]. – T. 1: Prestuplenije i nakazanije. – SPb.: Juridiczeskij centr Press, 2008. – S. 539.

¹⁸ W. Burdin, Propozycja chabara: dyferenciacija kryminalnoji widpowidalnosti czy kryminalizacija namiru? / W. Burdin // Naukowyj wisnyk Lwiwskoho derżawnoho uniwersytetu wnutrisznich spraw. – 2011. – № 4. – S. 238–239.

¹⁹ Kryminalne prawo. Zahalna czastyna: pidručnyk / za red. A. Benickoho, W. Huslawskoho, O. Dudorowa, B. Rozowskoho. – K.: Istyna, 2011. – S. 411.

²⁰ A. Kozłow, Uczienije o stadiach prestuplenija / A. Kozłow. – SPb.: Izd-wo «Juridiczeskij centr Press», 2002. – S. 173.

Zgodnie z ust. 2 art. 13 k.k. Ukrainy przygotowanie do przestępstwa i usiłowanie dokonania przestępstwa uznawane są za rodzaje przestępstwa niedokonanego. W przeciwieństwie do terminu „przestępstwo dokonane”, brak jest definicji ustawowej pojęcia „przestępstwa niedokonanego”. Jednak wypełnienie tej luki następuje w oparciu o poglądy przedstawicieli nauki prawa karnego. Przez przestępstwo niedokonane rozumie się „celowy czyn zabroniony (działanie lub zaniechanie), który nie realizuje wszystkich znamion ustawowych przewidzianych w danym artykule części szczególnej k.k. Ukrainy, ze względu na zaistnienie okoliczności, które nie zależały od woli sprawcy”²¹; „wykonanie przez osobę umyślnego czynu zabronionego (działania lub zaniechania), który nie zawiera wszystkich ustawowych znamion, przewidzianych odpowiednim artykułem części szczególnej k.k. Ukrainy, ze względu na fakt, że przestępstwo nie zostało dokonane z powodów, które nie zależały od woli sprawcy”²²; „przerwane wbrew woli sprawcy lub z woli sprawcy działanie przestępcze na tym czy innym etapie jego rozwoju”²³; „umyślny czyn zabroniony sprawcy, który wypełnia tylko część ustawowych znamion z powodu niepełnego rozwoju jego strony przedmiotowej”²⁴. M. Durmanow twierdził, że „zasadnicza różnica między przestępstwem dokonanym a niedokonanym polega na tym, że w przestępstwie dokonanym strona przedmiotowa i podmiotowa przestępstwa są identyczne co do swej treści, a w przestępstwie niedokonanym zamiar tylko częściowo realizuje się w działaniach zewnętrznych sprawcy, jak i w skutkach tych działań”²⁵.

O przestępstwie dokonanym mówimy, gdy założony przez sprawcę cel został osiągnięty. Jeżeli działanie nie jest zakończone z powodów, które nie zależą od woli sprawcy, to należy się zastanowić i prawnie ocenić ten etap (stadium), na którym działalność przestępcza została przerwana. Użycie terminu „przestępstwo niedokonane” powinno być uzasadnione w przypadku, gdy należy przeprowadzić karnoprawną ocenę czynu przerwane na jednym z poprzednich etapów – przygotowania do przestępstwa bądź usiłowania dokonania przestępstwa. Zatem ustawodawca próbuje przeciwstawić pojęcie przestępstwa niedokonanego pojęciu przestępstwa dokonanego. Chcemy podkreślić, że ustanowienie odpowie-

²¹ Kryminalne prawo Ukrainy: Zahalna czastyna: pidrucznik / J. Baulin, W. Borysow, W. Tiutiuhin ta in.; za red. W. Staszysa, W. Tacija. – 4-te wyd., pererobl. i dopow. – Ch.: Prawo, 2010. – S. 186–187.

²² M. Diakur, Zamach na zloczyn: problemy kryminalno-prawowoji kwalifikaciji ta widpowidalnosti: autoref.dys.na zdobuttia naukowoho stupenia kand.juryd.nauk / M. Diakur. – K., 2009. – S. 9.

²³ A. Kozlow, Uczienije o stadijach prestuplenija / A. Kozlow. – SPb.: Izd-wo «Juridiczeskij centr Press», 2002. – S. 192.

²⁴ I. Tyszkewicz, Prigotowlenije i pokuszenije po ugolownomu prawu / I. Tyszkewicz. – M.: Gosiurizdat, 1958. – S. 27.

²⁵ N. Durmanow, Stadiji sowerszenija prestuplenija po sowietskomu ugolownomu prawu / N. Durmanow. – M.: Gosiurizdat, 1955. – S. 16.

działności karnej za przestępstwo niedokonane nie oznacza, że przygotowanie do przestępstwa i usiłowanie dokonania przestępstwa podlegają karze. Jak słusznie zauważyła N. Kuzniecowa, „nie ma przygotowania do przestępstwa i usiłowania dokonania przestępstwa jako odrębnych ustawowych znamion, lecz jest przygotowanie do konkretnych przestępstw”²⁶. Przygotowanie do przestępstwa i usiłowanie dokonania przestępstwa jako rodzaje przestępstwa niedokonanego tworzą kategorię prawną składającą się z „ustawowych znamion, które przewidziane są zarówno w artykule części szczególnej typizującym dane przestępstwo dokonane, jak i przepisem części ogólnej, który tworzy konstrukcję przestępstwa niedokonanego”²⁷. To oznacza, że przesłanką dla odpowiedzialności karnej za przygotowanie do przestępstwa i usiłowanie dokonania przestępstwa może być tylko ustalenie w czynie sprawcy ustawowych znamion przestępstwa niedokonanego.

W nauce prawa karnego wielokrotnie wyrażano pogląd dotyczący tego, że etapem popełnienia przestępstwa jest także ujawnienie zamiaru (tzw. zamiar ujawniony)²⁸. Przeciwnicy tego podejścia zdecydowanie negują zasadność wydzielenia tego etapu, wskazując na to, że ujawnienie myśli, nastroju, zamiaru popełnienia przestępstwa, nawet jeśli pojawiły się one w postaci różnych wypowiedzi i stały się znane osobom trzecim, nie pociągają za sobą odpowiedzialności karnej, ponieważ nie traktuje się ich jako przejawu zachowania zewnętrznego człowieka²⁹. Przez ujawnienie zamiaru rozumie się zewnętrzną wyrażoną chęć popełnienia przestępstwa. N. Kuzniecowa rozpatruje kształtowanie się zamiaru jako przesłankę do rozwoju etapów, przez które przechodzi przestępstwo³⁰.

Wyrażona (ustnie albo pisemnie) chęć nie może świadczyć o początku realizacji zamiaru popełnienia przestępstwa. Ten wewnętrzny stan psychiczny nie znajduje swojego odbicia w zachowaniu sprawcy, a tym samym nie mieści się w uregulowaniu prawnym. W tym wypadku nie ma kluczowego elementu, z którym jest związana odpowiedzialność karna – realizacja jakiegokolwiek czynu zabronionego, mającego na celu rzeczywiste popełnienie przestępstwa. Zgodnie z ust. 1 art. 11 k.k. Ukrainy przestępstwem jest przewidziany w tym kodeksie czyn zabroniony (działanie lub zaniechanie), popełniony przez sprawcę. Ujawnienie zamiaru nie tworzy

²⁶ N. Kuzniecowa, Otwietstwiennost za prigotowlenije k prestupleniju i pokuszenije na prestuplenije po sowietskomu ugolownomu prawu / N. Kuzniecowa. – M.: Izd-wo Mosk.un-ta, 1958. – S. 119.

²⁷ Ugolownoje prawo Ukrainskoj SSR na sowriemiennom etapie. Czast Obszczaja. – K.: Naukowa dumka, 1985. – S. 224–225.

²⁸ A. Piontkowskij, Uczenie o prestuplenije po sowietskomu ugolownomy prawu / A. Piontkowskij. – M.: Gosjurizdat, 1961. – S. 502–507.

²⁹ Ugolownyj kodeks Ukrainskoj SSR: naucz.-prakt.komment. / [N. Antonow, M. Bażanow, F. Burczak i dr.]. – K.: Politizdat Ukrainy, 1987. – S. 62.

³⁰ N. Kuzniecowa, Otwietstwiennost za prigotowlenije k prestupleniju i pokuszenije na prestuplenije po sowietskomu ugolownomu prawu / N. Kuzniecowa. – M.: Izd-wo Mosk.un-ta, 1958. – S. 39–40.

niebezpieczeństwa wyrządzenia szkody chronionym przez prawo karne stosunkom społecznym. Dlatego też ta okoliczność znajduje się poza zakresem uregulowania prawnego. W. Hryszczuk, choć wyróżnia formowanie, powstanie i ujawnienie zamiaru popełnienia przestępstwa (jawny zamiar), to jednak dostrzega, że takie etapy działalności podmiotu nie mają znaczenia karnoprawnego³¹. Dlatego też ujawnienie zamiaru nie może być uznane za jeden z etapów popełnienia przestępstwa.

Kwestia oceny karnoprawnej ujawnienia zamiaru popełnienia przestępstwa na nowo podnoszona jest w literaturze przedmiotu w związku z kryminalizacją czynów polegających na złożeniu propozycji wręczenia korzyści bezprawnej i łapówki. Z aktywną krytyką tej nowelizacji ustawy występuje W. Mysływyj, który wskazuje na bezcelowość kryminalizacji takiego działania, jak propozycja łapówki, ponieważ istnienie tych ustawowych znamion, zdaniem tego autora, nie tylko nie będzie sprzyjało wyeliminowaniu korupcji, ale przeciwnie – może stworzyć niebezpieczną podstawę dla przyjęcia karalności ujawnienia zamiaru³².

Z drugiej strony, według W. Burdina, „wydzielanie w ust. 1 art. 369 k.k. Ukrainy propozycji wręczenia łapówki jako samodzielnego działania przestępczego można rozpatrywać jednocześnie zarówno jako kryminalizację (w części przygotowania do propozycji łapówki), jak i dyferencjację odpowiedzialności karnej (w części usiłowania nawoływania do łapownictwa)”³³. W uzasadnieniu swojego stanowiska uczony nieco szerzej tłumaczy ocenę karnoprawną propozycji łapówki. Co do zasady istota propozycji łapówki polega na powiadomieniu o istnieniu możliwości i chęci, aby dać ją funkcjonariuszowi. Natomiast W. Burdin słusznie, jak się wydaje, zauważa, że „propozycja – to nie tylko «myślenie na głos», bez konkretnego odbiorcy. Propozycja – to informacja, skierowana do konkretnej osoby lub grupy osób, która prowadzi do pewnego zachowania, pożądanego przez osobę czyniącą taką propozycję”³⁴.

Należy stwierdzić, że sytuacja jest naprawdę niezwykła. Jest tak ze względu na sformułowane w nauce prawa karnego twierdzenia dotyczące problemu ujawnienia zamiaru popełnienia przestępstwa. Jednak istniejący w prawie karnym Ukrainy przepis o propozycji wręczenia łapówki można rozpatrywać na płaszczyźnie celowości uznania takiego zachowania za karalne. Według O. Dudorowa jedną z przyczyn takiej decyzji są postanowienia przepisów prawa międzynarodowego, które wymagały od Ukrainy kryminalizacji propozycji wręczenia łapówki, zwłaszcza art. 15, 16, 21 konwencji ONZ przeciwko korupcji i art. 2,

³¹ W. Hryszczuk, Kryminalne prawo Ukrainy: Zahalna czastyna: Nawcz.posib.dla studentiw juryd.fak.wyszcz.nawcz.zakl. / W. Hryszczuk / – K.: Wydawnyczyj Dim «In Jure», 2006. – S. 306.

³² A. Mysływyj, Propozycja chabara: zloczyn czy wyjawlennia umyslu? / A. Mysływyj // Jurjdycznyj wisnyk Ukrainy. – 2010. – № 1–2.

³³ W. Burdin, Propozycja chabara: dyferenciacija kryminalnoji widpowidalnosti czy kryminalizacija namiru? / W. Burdin // naukowyj wisnyk Lwiwskoho nacionalnoho uniwersytetu wnutrisznich spraw. – 2011. – № 4. – S. 248.

³⁴ Tam samo. – S. 245.

7 konwencji kryminalnej RE o walce z korupcją³⁵. W tym przypadku społeczna szkodliwość propozycji łapówki polega na tym, że zawiadomienie o chęci wręczenia łapówki zostało skierowane do osoby, której państwo nadało szczególnie status, pozwalający na podejmowanie pewnych decyzji, których podjęcie mogłoby zostać uzależnione od uzyskania pewnych korzyści, przywilejów, zysków czy od zwolnienia z obowiązków. Ów szczególny status uświadamia sobie podmiot propozycji łapówki, a zatem zwraca się on nie do każdego funkcjonariusza, lecz tylko do tego, od którego zależy pożądany wynik. Sądzimy, że propozycja łapówki nie ogranicza się tylko do jednego wewnętrznego (psychicznego) procesu wolicjonalnego sprawcy, ponieważ wymaga następnie dalszego wykonania w postaci złożenia konkretnej propozycji. Często taka propozycja może być poprzedzona otrzymaniem wcześniejszej informacji o funkcjonariuszu, uzgodnieniem spotkania, określeniem miejsca i czasu dla jego przeprowadzenia itp. Przez swoje zachowanie, które jest wyrażone w zawiadomieniu o propozycji łapówki, sprawca narusza prawidłową realizację zadań przez funkcjonariuszy i urzędników, samorządy, stowarzyszenia, przedsiębiorstwa, instytucje i organizacje, niezależnie od posiadanych kompetencji, a tym samym narusza chronione przez prawo karne stosunki społeczne. Ze względu na przytoczone przepisy sądzimy, że ocena karnoprawna propozycji łapówki powinna być określona w obrębie poszczególnych ustawowych znamion, a nie etapu rozwoju czynu zabronionego.

Unormowanie etapów popełnienia przestępstwa w prawie karnym RP ma swoją specyfikę. W przeciwieństwie do ukraińskiego ustawodawstwa k.k. RP nie określa pojęcia przestępstwa dokonanego i niedokonanego. Pojęcie przygotowania do przestępstwa i usiłowania dokonania przestępstwa określone są w Rozdziale II zatytułowanym „Formy popełnienia przestępstwa”. Formy popełnienia przestępstwa dzielą się na: formy stadialne, czyli stadia popełnienia przestępstwa, i formy zjawiskowe, czyli współdziałanie w przestępstwie. Podział tych form popełnienia przestępstwa i ich regulacja w jednym rozdziale k.k. RP ułatwia określenie potencjalnego wpływu form współdziałania na stadia popełnienia przestępstwa. Dość często forma współdziałania poprzedza w czasie stadia popełnienia przestępstwa i może świadczyć o popełnieniu przestępstwa w przyszłości³⁶. Oczywiście można zaznaczyć, co wspólne dla obu państw, że pojęcie etapów przestępstwa określa się tylko w nauce prawa karnego.

Zgodnie z ust. 1 art. 14 k.k. Ukrainy przygotowanie polega na wyszukiwaniu lub dostosowaniu sprzętu i narzędzi, wyszukiwaniu współsprawcy albo zмовie w celu popełnienia przestępstwa, usuwaniu przeszkód, a także innym celowym tworzeniu warunków do popełnienia przestępstwa. Sposób formułowania cech

³⁵ Kryminalne prawo. Zahalna czastyna: pidruchnyk / za red. A. Benickoho, W. Huslawskoho, O. Dudorowa, B. Rozowskoho. – K.: Istyna, 2011. – S. 429–430.

³⁶ I. Krol, *Formy zjawiskowe przestępstwa w polskim prawie karnym*. – Bydgoszcz, 2009. – www.scribd.com/Niesprawez-formy-przestepstwa.

przygotowania do przestępstwa całkowicie zaspokajają oczekiwania praktyki i teorii. Przykładowa lista konkretnych rodzajów przygotowania kończy się odpowiednim uogólnionym sformułowaniem (inne umyślne stworzenie warunków do popełnienia przestępstwa), co jest całkiem uzasadnione ze względu na niemożność wyliczenia w ustawie wszystkich wchodzących w rachubę form przygotowania.

Przygotowanie zawsze przejawia się w wewnętrznym zamiarze i ma na celu stworzenie warunków do popełnienia konkretnego przestępstwa dokonanego. Zatem przygotowanie do przestępstwa jest początkiem realizacji (wykonania) zamiaru. Przygotowanie do przestępstwa różni się od ujawnienia zamiaru tym, że jest ono rzeczywistym przejawem czynu zabronionego³⁷.

W ramach przygotowania do przestępstwa sprawca postępuje całkowicie świadomie, tworząc tym samym warunki do jego realizacji. Podmiot nie ogranicza się tylko do samego przygotowania, lecz chce dokonać przestępstwa, a tym samym zrealizować do końca swój zamiar. W tym kontekście wątpliwe wydaje się stanowisko I. Tyszkewicza, który wskazuje, że działania przygotowawcze stanowią częściową realizację strony przedmiotowej przestępstwa, do którego popełnienia przygotowywała się dana osoba³⁸. Działania stanowiące przygotowanie nie są zawarte w znamionach strony przedmiotowej konkretnego przestępstwa. Przygotowanie wiąże się z działaniami mającymi na celu bezpośrednio popełnienie przestępstwa, czyli zrealizowaniem ustawowych znamion danego czynu zabronionego przewidzianego w części szczególnej k.k. Ukrainy. Strona przedmiotowa przygotowania do popełnienia przestępstwa określana jest w kontekście cech strony przedmiotowej konkretnego artykułu części szczególnej k.k. Ukrainy.

Niejednoznaczne są poglądy przedstawicieli doktryny dotyczące form, jakie może przybrać przygotowanie do popełnienia przestępstwa. W literaturze przedmiotu pojawia się stanowisko, zgodnie z którym przygotowanie nie może mieć postaci bezczynności (m.in. T. Ustinowa³⁹, M. Hriń⁴⁰). Natomiast inni autorzy uważają, że przygotowanie w postaci umyślnego tworzenia warunków może być popełnione nie tylko w formie działania, ale także zaniechania⁴¹. Pogląd ten jest

³⁷ W. Nawroćkyj, *Osnovy kryminalno-prawowoji kwalifikaciji: Nawcz.posibnyk / W. Nawroćkyj*. – K.: Jurinkom Inter, 2006. – S. 157.

³⁸ I. Tyszkewicz, *Prigotowlenije i pokuszenije po sowietскому ugolownomu prawu (poniatije i nakazujemost) / I. Tyszkewicz*. – M.: Gosiurizdat, 1958. – S. 46.

³⁹ T. Ustinowa, *Indywidualizacja otwietstwiennosti za nieokonczennoje prestuplenije / T. Ustinowa // Ugolownoje prawo*. – 1997. – № 4. – S. 49–54.

⁴⁰ *Encyklopedia ugolownogo prawa*. T. 5. *Neokonczennoe prestuplenie / Izdanie professora Malinina*, SPb. – 2006. – S. 29.

⁴¹ P.L. Fris, *Kryminalne prawo Ukrainy. Zahalna czastyna: Pidrucznyk*. – K.: Atika, 2004. – S. 169; W. Nawroćkyj, *Osnovy kryminalno-prawowoji kwalifikaciji: Nawcz.posibnyk / W. Nawroćkyj*. – K.: Jurinkom Inter, 2006. – S. 157; *Naukowo-praktycznyj komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / za red. M. Melnyka, M. Chawroniuka*. – 9-te wyd., pererobl.ta dop. – K.: Jurydyczna dumka, 2012. – S. 70.

naprawdę godny uwagi, zwłaszcza w zakresie rozważań dotyczących tego, że powstrzymanie się danej osoby od pewnych działań, które była ona zobowiązana przedsięwziąć ze względu na swoją szczególną pozycję (stanowisko, wykonywaną pracę itp.) może mieć wpływ na efektywność fazy przygotowawczej przestępstwa. Odpowiedzialność karna możliwa jest tylko w stosunku do takiego przygotowania, które wypełnia znamiona określające dany czyn. Jednak w literaturze wskazuje się również, że czynności przygotowawcze jeszcze nie zagrażają dobrem chronionemu prawem⁴². Stanowisko to może być interpretowane jako negacja społecznej szkodliwości czynów polegających na przygotowaniu, co oznacza, że dopuszczenie się ich nie może pociągać za sobą odpowiedzialności karnej. Inni autorzy przytaczają dowody na istnienie społecznej szkodliwości czynów mających postać przygotowania do przestępstwa. N. Kuzniecowa podkreśla, że „społeczna szkodliwość przygotowania do przestępstwa znajduje swój wyraz w tym, że działania przygotowawcze są niezbędnymi warunkami dla kolejnego przestępstwa. Bez nich przestępstwo bądź to jest w ogóle niemożliwe, bądź też popełnienie go jest poważnie utrudnione. Działania przygotowawcze stwarzają realną możliwość spowodowania kolejnego stanu nieobojętnego z punktu widzenia prawa karnego. Społeczna szkodliwość przygotowania jest określona przede wszystkim przedmiotem ataku, bliskością danych działań przygotowawczych do bezpośredniego popełnienia przestępstwa i znaczeniem działań przygotowawczych dla dokonania przestępstwa”⁴³. I. Tyszkewicz zauważył, że społeczna szkodliwość przygotowania do przestępstwa realizuje się zazwyczaj w odniesieniu do „przedmiotowo niebezpiecznego szkodliwego działania, w stworzeniu realnego zagrożenia dla stosunków społecznych”⁴⁴.

Wspólnym mianownikiem tego sporu doktrynalnego jest kwestia dotycząca tego, czy istnieją wystarczające podstawy do kryminalizacji przygotowania do popełnienia przestępstwa. Formulowanie tego problemu jest dość aktualne ze względu na fakt, że prawo karne w większości innych krajów nie wprowadza zasad dotyczących kary za przygotowanie do przestępstwa. Jego treść znajduje wyraz w innych instytucjach prawa karnego. W niektórych państwach wprowadza się możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za zмовę, w tym za

⁴² Kryminalne prawo Ukrainy: Zahalna czastyna: pidručnyk / J. Baulin, W. Borysow, W. Tiutiuhin ta in.; za red. W. Staszysa, W. Tacija. – 4-te wyd., pererobl. i dopow. – Ch.: Prawo, 2010. – S. 189; N. Durmanow, Stadiji sowerszenija prestuplenija po sowietskomu ugolownomu prawu / N. Durmanow. – M.: Gosiurizdat, 1955. – S. 73; M. Hryń, Neokonczene prestuplenie: autoref.diss.kand.jurid.nauk. – Krasnodar, 2003. – S. 12; M. Redin, Prestuplenija po stepeni ich zawerszenosti w rossijskom prawie (poniatie, sistema prestuplenij, otwietstwiennost, koncepcyja sowerszenstwowanija zakonodatelstwa): Autoref.diss.kand.jurid.nauk. – Saratow, – 2005. – S. 15.

⁴³ N. Kuzniecowa, Znaczenie prestupnych posledstwij dla ugolownoj otwietstwiennosti / N. Kuzniecowa. – M.: Gosjurizdat, 1958. – S. 157.

⁴⁴ I. Tyszkewicz, Prigotowlenije i pokuszenije po sowietskomu ugolownomu prawu / I. Tyszkewicz. – M.: Gosiurizdat, 1958. – S. 12.

zmowę mającą na celu popełnienie niektórych szczególnie niebezpiecznych przestępstw. W k.k. Hiszpanii wskazuje się, że „istnienie zmywy występuje wtedy, gdy dwie lub więcej osób umawia się co do wspólnego popełnienia przestępstwa i decyduje się je popełnić”⁴⁵. Zmowa podlega karze tylko w tym wypadku, gdy sprawcy przystępują do jej realizacji. Przepisy te pozwalają znacząco rozszerzyć zakres odpowiedzialności za przestępstwo niedokonane. Warto jest wskazać na jeszcze jeden sposób regulacji kwestii odpowiedzialności za przygotowanie do popełnienia przestępstwa. Zgodnie z ust. 2 art. 23 k.k. Szwecji uznaje się za karalne przygotowanie do przestępstwa popełnionego z użyciem trucizny, materiałów wybuchowych lub broni⁴⁶. Trzeci model karalności przygotowania, mający formę prawną, polega na wprowadzeniu odpowiedzialności karnej tylko za określone w częściach szczególnych typy przygotowania. Dominująca, w nowoczesnym prawie karnym innych państw, jest zasada odpowiedzialności karnej tylko dla tych rodzajów przygotowania, dla których charakterystyczny jest określony stopień społecznej szkodliwości.

Pewien krok w tym kierunku zrobił także ukraiński ustawodawca. Zgodnie z k.k. Ukrainy karalne jest przygotowanie tylko do przestępstwa średniej ciężkości, poważnego lub szczególnie poważnego. Wciąż jest jednak prowadzone poszukiwanie optymalnego rozwiązania tej kwestii. M. Chawroniuk podczas badania przesłanek odpowiedzialności za przygotowanie do przestępstwa w ustawodawstwach krajów Europy kontynentalnej, doszedł do wniosku, że celowa jest dalsza (w porównaniu z ust. 2 art. 14 k.k. Ukrainy) dekryminalizacja przygotowania do przestępstwa i ograniczenia odpowiedzialności karnej za usiłowanie dokonania przestępstwa. Autor ten zaproponował zmianę ust. 2 art. 14 k.k. Ukrainy w ten sposób, aby przygotowanie do dokonania przestępstwa niewielkiej lub średniej ciężkości nie pociągało za sobą odpowiedzialności karnej, a do poważnego lub szczególnie ciężkiego karalne było tylko w wypadkach przewidzianych w części szczególnej k.k. Tym samym należałoby uzupełnić część szczególną k.k. Ukrainy odpowiednimi regulacjami, a w artykule 15 k.k. Ukrainy dodać ust. 4, według którego usiłowanie dokonania przestępstwa niewielkiej ciężkości nie pociągałoby za sobą odpowiedzialności karnej⁴⁷. Podobne poglądy wyraził N. Masłak⁴⁸. Pewne zastrzeżenia do tej koncepcji wyraził O. Dudorow, który zaznaczył, że „takie

⁴⁵ Ułolownyj kodeks Ispanii / pod red. prof. N. Kuzniecowej, prof. F. Resznetnikowa. – M., 1998. – S. 14.

⁴⁶ Ułolownyj kodeks Szwecji / Naucz. ref. prof. N. Kuzniecowa i kand. jurid. nauk S. Belajew. – SPb, 2001. – S. 220.

⁴⁷ M. Chawroniuk, Kryminalne zakonodawstwo Ukrainy ta inszych derżaw kontynentalnoji Jewropy: poriwialnyj analiz, problemy harmonizaciji. Monohrafija / M. Chawroniuk. – K.: Juriskosult, 2006. – S. 233–234.

⁴⁸ N. Masłak, Nowe w kryminalnomu zakonodawstwi Ukrainy szczo do widpowidalnosti za hotuwannia do zloczynu / N. Masłak // Naukowyj wisnyk Jurydycznoji akademiji Ministerstwa wnutrisznych spraw: Zbirnyk naukowyh prac. – 2003. – № 1 (10). – S. 59.

znaczne ograniczenie zakresu represji karnej za wcześniejsze działania przestępcze nie może opierać się tylko na doświadczeniu ustawodawstw w innych krajach. Ponadto, analizując specyfikę kary za przestępstwo niedokonane na podstawie prawa krajów Europy kontynentalnej, naturalnie można postawić postulat ograniczenia (formalizacji) sądowej swobody w skazywaniu za przestępstwo niedokonane i wprowadzenia zmian do ust. 1 art. 68 k.k. Ukrainy⁴⁹. Oczywiście jest, że ustawowy model odpowiedzialności za przygotowanie do przestępstwa wymaga modyfikacji. Postulaty dotyczące zmian prawa karnego mogą być wysuwane jedynie po dokładnym przejrzeniu i akceptacji nie tylko wielu przepisów części ogólnej, ale także przepisów części szczególnej k.k. Ukrainy.

Kolejnym etapem, który ma znaczenie dla prawa karnego, jest usiłowanie dokonania przestępstwa. O. Hercenzon słusznie zauważył, że „największe trudności w rozróżnieniu etapów przestępstwa zawarte są w definicji usiłowania dokonania przestępstwa”⁵⁰. I. Tyszkewicz stwierdził, że „takie trudności istnieją ze względu na fakt, że pojęcie usiłowania dokonania przestępstwa obejmuje różne działania, które bezpośrednio mają na celu popełnienie przestępstwa i nie osiągają stadium przestępstwa dokonanego z przyczyn, które nie zależą od woli sprawcy”⁵¹.

Pojęcie usiłowania dokonania przestępstwa należy uznać za dostatecznie zdefiniowane na gruncie teorii prawa karnego. W szczególności usiłowaniem popełnienia przestępstwa jest „umyślnie popełniony przez osobę czyn przewidziany w części szczególnej k.k. Ukrainy jako przestępstwo, pod warunkiem, że nie został doprowadzony do końca z powodów, które nie zależą od woli sprawcy”⁵²; inni traktują je jako „rozpoczęte, ale niedokończone przestępstwo”⁵³ bądź też jako „początek popełnienia przez osobę umyślnego czynu (działania lub zaniechania), który jest przesłanką strony przedmiotowej ustawowych znamion przewidzianych w części szczególnej k.k. Ukrainy, jeśli przy tym przestępstwo nie zostało zakończone z powodów, które nie zależą od jego woli”⁵⁴.

⁴⁹ O. Dudorow, Dowhooczikuwane dosiahnennia witeczynianoji kryminalno-prawowoji komparatywistyky / O. Dudorow // Wybrani praci z kryminalnoho prawa. – Lyhańsk: RWW LDUWS im. E.O. Didorena, 2010. – S. 900.

⁵⁰ A. Hercenzon, Ugolownoe pravo: Czast Obszczaja: Uceb.posobie dla sluszatelej WjuA / A. Hercenzon. – M.: RIO WJA, 1948. – S. 352.

⁵¹ I. Tyszkewicz, Prigotowlenije i pokuszenije po sowietskomu ugolownomu prawu / I. Tyszkewicz. – M.: Gosiurizdat, 1958.

⁵² M. Diakur, Zamach na zloczyn: problemy kryminalno-prawowoji kwalifikaciji ta widpowidalnosti: autoref.dys.na zdobuttia naukowoho stupenia kand.juryd.nauk / M. Diakur. – K., 2009. – S. 9.

⁵³ A. Szewczuk, Zamach na zloczyn ta joho oznaky / A. Szewczuk // Naukowyj wisnyk czerniweckoho nacionalnoho uniwersytetu. Serija Prawoznawstwo. – 2001. Wypusk 105. – S. 92.

⁵⁴ L. Szczutiak, Poniattia ta oznaky zamachu na zloczyn za kryminalnym prawom Ukrainy / L. Szczutiak // Naukowyj wisnyk Lviv.derż.un-tu wntr.spraw. – 2011. – № 1 (2). – S. 365.

Wszystkie wymienione wyżej definicje łączy założenie, że usiłowanie dokonania przestępstwa to początek bezpośredniego popełnienia przestępstwa, odrębny etap jego popełnienia. Istota usiłowania dokonania przestępstwa polega na tym, że na tym etapie mamy do czynienia z bezpośrednim atakiem na przedmiot ochrony, a tym samym częściowo realizuje się strona przedmiotowa konkretnego zespołu ustawowych znamion danego przestępstwa⁵⁵.

Definicja ustawowa usiłowania dokonania przestępstwa sformułowana jest w ust. 1 art. 15 k.k. Ukrainy. Zgodnie z nim usiłowaniem dokonania przestępstwa jest popełnienie przez sprawcę z zamiarem bezpośrednim czynu (działania lub zaniechania) mającego na celu popełnienie przestępstwa przewidzianego w odpowiednim artykule części szczególnej k.k. Ukrainy, jeśli to przestępstwo nie było zakończone z powodów, które nie zależą od woli sprawcy. W definicji tej możemy wyróżnić przedmiotowe cechy usiłowania dokonania przestępstwa, a zwłaszcza: 1) działanie (zaniechanie) bezpośrednio skierowane na popełnienie przestępstwa. Podstawowa treść tej definicji polega na tym, że w czasie usiłowania popełniony zostaje czyn opisany w dyspozycji artykułu części szczególnej, który jest włączony do strony przedmiotowej konkretnych ustawowych znamion; 2) przestępstwo nie jest dokonane, tzn. nie jest doprowadzone do końca z powodów, które nie zależą od woli sprawcy. Brak dokonania przestępstwa wskazuje na niepełną realizację strony przedmiotowej ustawowych znamion. Sprawca bądź to nie realizuje wszystkich działań, które stanowią obiektywną stronę przestępstwa, lub też nie następują skutki, wskazane w odpowiednich artykułach k.k. Ukrainy.

Kodeks karny Ukrainy w art. 15 przewiduje swego rodzaju podział usiłowania. Odpowiednio rozróżnia się usiłowanie ukończone i nieukończone. Na temat celowości takiego podziału wypowiadają się przedstawiciele doktryny. W. Tychyj uważa, że „podział usiłowania na ukończone i nieukończone ma znaczenie zarówno dla kwalifikacji (ich definicja podana jest w różnych częściach art. 15 k.k. Ukrainy), jak i dla kary”⁵⁶. Jak zaznacza M. Hryń, „podział usiłowania na ukończone i nieukończone odgrywa ważną rolę w określaniu stopnia szkodliwości społecznej przestępstwa, dla skazania i dla stwierdzenia dobrowolnego odstąpienia od przestępstwa”⁵⁷. Jednakże niektórzy autorzy nie uznają celowości i znaczenia podziału usiłowania na ukończone i nieukończone, uważając go za formalny. Ne-

⁵⁵ Kryminalne prawo Ukrainy: Zahalna czastyna: pidruchnyk / J. Aleksandrow, W. Antypow, M. Wolodko ta in. – Wyd. 3-tie, pererobl.ta dopow. / za red. M. Melnyka, W. Klymenka. – K.: Jurydyczna dumka, 2004. – S. 352.

⁵⁶ W. Tychyj, Problemy zastosowania norm Kryminalnoho kodeksu Ukrainy pro stadiji zlochny: mater.miznar.nauk.-prakt.konf. [«Nowyj Kryminalnyj kodeks Ukrainy: Pytannia zastosowania i wywczennia»], (Charkiw, 25–26 zowtnia 2001 r.) / Redkol.: Staszys W. (holow. red.) ta in. – K.-Ch.: Jurinkom Inter, 2002. – S. 57. M. Hryń, Neokonczenoje prestuplenie: autoref. dis. na soiskanie naucznoj stepeni kand.jurid.nauk. / M. Hryń – Krasnodar, 2003. – S. 14.

⁵⁷ M. Hryń, Neokonczenoje prestuplenie: autoref. dis. na soiskanie naucznoj stepeni kand.jurid. nauk. / M. Hryń – Krasnodar, 2003. – S. 14.

gują również jego wpływ na kwalifikację czynu i skazanie⁵⁸. A. Kozłow uważa, że „wyróżnianie usiłowania ukończonego i nieukończonego nie ma znaczenia dla kwalifikacji przestępstwa, ale jest ważnym czynnikiem, który przyczynia się do indywidualizacji kary” i dlatego uważa, że nie ma potrzeby ustawowego różnicowania usiłowania ukończonego i nieukończonego⁵⁹.

Podział usiłowania na ukończone i nieukończone, naszym zdaniem, ma zarówno teoretyczne, jak i praktyczne znaczenie. Biorąc pod uwagę zawarty w przepisach podział usiłowania na rodzaje, należy sądzić, że każdy z nich może być oceniany w różny sposób. Oczywiście usiłowanie ukończone cechuje się większą szkodliwością społeczną niż czyn zabroniony w postaci usiłowania nieukończonego. Zgodnie z ust. 1 art. 68 k.k. Ukrainy ustawodawca zobowiązuje sąd przy skazaniu za przestępstwo nieukończone do uwzględnienia wraz z innymi okolicznościami także stopnia popełnienia przestępstwa. Stopień popełnienia przestępstwa przy usiłowaniu dokonania przestępstwa wskazuje, jak blisko czyn sprawcy był dokonania przestępstwa. Im bardziej rzeczywiste i poważne zagrożenie powstania niebezpiecznych dla społeczeństwa skutków, tym większy stopień szkodliwości społecznej popełnionych przestępstw i samego sprawcy⁶⁰. Dlatego uważamy, że indywidualizacja kary jako jedna z ważnych zasad prawa karnego, może być realizowana zwłaszcza poprzez dokładne ustalenie rodzaju usiłowania dokonania przestępstwa i wskazanie go w sentencji decyzji procesowej.

Do dzisiaj dyskusyjną jest kwestia określenia kryterium, które służy do różnicowania typów usiłowania dokonania przestępstwa. Niektórzy przedstawiciele doktryny akcentują kryterium subiektywne⁶¹, inni biorą pod uwagę kryterium obiektywne, czyli stopień realizacji strony przedmiotowej, i uważają za nieukończone takie usiłowanie, w którym nie zostały wykonane wszystkie elementy niezbędne do skończenia przestępstwa⁶², jeszcze inni uzasadniają przydatność sto-

⁵⁸ N. Kuzniecowa, *Otwietstwiennost za prigotowlenije k prestupleniju i pokuszenije na prestuplenije po sowietskemu ugolownomu prawu* / N. Kuzniecowa. – M.: Izd-wo Mosk.un-ta, 1958. – S. 119.

⁵⁹ A. Kozłow, *Uczienije o stadijach prestuplenija* / A. Kozłow. – SPb.: Izd-wo «Juridiczeskij centr Press», 2002. – S. 289–290.

⁶⁰ A. Sacharow, *Otwietstwiennost za prigotowlenie i pokuszenie* / A. Sacharow. – *Sowietskaja justicija*. – 1969. – № 7. – S. 11.

⁶¹ A. Piontkowskij, *Uczenije o prestuplenije po sowietskemu ugolownomy prawu* / A. Piontkowskij. – M.: Gosjurizdat, 1961. – S. 513–514; N. Durmanow, *Stadiji sowerszenija prestuplenija po sowietskemu ugolownomu prawu* / N. Durmanow. – M.: Gosiurizdat, 1955. – S. 145–151; W. Karaułow, *Stadii sowerszenija prestuplenia: uszebnoe posobie* / W. Karaułow. – M., 1982. – S. 26; W. Nawroćkyj, *Osnowy kryminalno-prawowoji kwalifikaciji: Nawcz.posibnyk* / W. Nawroćkyj. – K.: Jurinkom Inter, 2006. – S. 180; *Kryminalne prawo Ukrainy: Zahalna czastyna: pidrucznyk* / J. Baulin, W. Borysow, W. Tiutiuhin ta in.; za red. W. Staszysa, W. Tacija. – 4-te wyd., pererobl. i dopow. – Ch.: Prawo, 2010. – S. 189 ta in.

⁶² N. Kuzniecowa, *Otwietstwiennost za prigotowlenije k prestupleniju i pokuszenije na prestuplenije po sowietskemu ugolownomu prawu* / N. Kuzniecowa. – M.: Izd-wo Mosk.un-ta, 1958. – S. 91–95.

sowania mieszanego (obiektywnego i subiektywnego) kryterium, tj. proponują uznawać za usiłowanie ukończone takie, gdy sprawca zrobił wszystko, co jest niezbędne do popełnienia przestępstwa⁶³.

Ustawowa klasyfikacja usiłowania w k.k. Ukrainy uwzględnia kryterium subiektywne, a zwłaszcza postawę sprawcy wobec popełnionych przez niego czynów oraz stopień uświadomienia sobie przez niego stopnia popełnienia przestępstwa. Argumenty zwolenników tej koncepcji wydają się najrozsądniejsze. Istotą kryterium subiektywnego jest to, że typ usiłowania dokonania przestępstwa określa się w zależności od postawy samego sprawcy wobec popełnionych przez niego czynów. Usiłowanie uznaje się za ukończone, kiedy sprawca podjął wszelkie działania konieczne do dokonania przestępstwa, jednak przestępstwo nie zostało zakończone z powodów, które nie zależały od woli sprawcy. Odpowiednio w usiłowaniu nieukończonym sprawca, choć bezpośrednio zmierza do popełnienia przestępstwa, to nie czyni wszystkiego, co uznaje za konieczne do osiągnięcia celu, ale zdaje sobie sprawę z konieczności kontynuowania swoich działań ze względu na ich niekompletność. W przeciwieństwie do k.k. Ukrainy w k.k. RP nie wydziela się usiłowania ukończonego i nieukończonego. Szczegółność rozwiązań dotyczących usiłowania na gruncie k.k. RP polega na tym, że polski ustawodawca precyzuje przypadki karalnego usiłowania nieudolnego. W § 2 art. 13 k.k. RP mówi się o tym, że usiłowanie ma miejsce w tym wypadku, kiedy sprawca nie jest świadomy, że dokonanie jest niemożliwe ze względu na brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego lub ze względu na użycie środka nienadającego się do popełnienia czynu zabronionego (chodzi o usiłowanie nieudolne)⁶⁴.

Koncepcja usiłowania nieudolnego jest przedmiotem rozważań w doktrynie ukraińskiego prawa karnego. W szczególności, w zależności od powodów, przez które przestępstwo nie zostało popełnione, wyróżnia się usiłowanie nieudolne ze względu na brak przedmiotu, na którym można popełnić czyn zabroniony, i usiłowanie nieudolne z uwagi na użycie środka niezdatnego do popełnienia czynu⁶⁵. W nauce prawa karnego wskazuje się na konieczność sformułowania ustawowej definicji środka nienadającego się do popełnienia czynu zabronionego⁶⁶. Proponowano też, aby fakt użycia środków nienadających się do popełnienia czynu

⁶³ I. Tyszkewicz, Prigotowlenije i pokuszenije po sowietskomu ugolownomu prawu / I. Tyszkewicz. – M., 1958. – S. 162–163; H. Nazarenko, Russkoe ugolownoe prawo. Obszczajna czast: kurs lekcij / H. Nazarenko. – M. 2000. – S. 120.

⁶⁴ Ugolownyj kodeks Respubliki Polsha / pod red. N. Kuzniecowej. – M., 1996. – S. 128.

⁶⁵ W. Hryszczuk, Kryminalne prawo Ukrainy: Zahalna czastyina: Nawcz.posib.dla studentiw juryd. fak. wyszcz. nawcz. zakl. / W. Hryszczuk/ – K.: Wydawnyczyj Dim «In Jure», 2006. – S. 314.

⁶⁶ A. Szewczuk, Stadiji wczynennia zloczynu: awtoeref.dys.na zdobuttia nauk.stupenia kand. juryd.nauk / A. Szewczuk. – K., 2002. – S. 9; M. Diakur, Zamach na zloczyn: problemy kryminalno-prawowoji kwalifikaciji ta widpowidalnosti: autoref.dys.na zdobuttia naukowoho stupenia kand. juryd.nauk 12.00.08 / M. Diakur. – K., 2009. – S. 13.

uznawać za okoliczność, która wpływa na złagodzenie kary. Jednocześnie stwierdza się, że od strony podmiotowej usiłowanie nieudolne niewątpliwie charakteryzuje się społeczną szkodliwością i świadczy o społecznej szkodliwości samego sprawcy. Z drugiej strony należy podkreślić, że sądy nie posługują się pojęciem usiłowania nieudolnego. Jednak przypadki popełnienia przestępstwa niedokonanego na podstawie takich cech kwalifikuje się jako usiłowanie na podstawie art. 15 k.k. Ukrainy. Przy tym nieudolność usiłowania uwzględnia się przy wymiarze kary. Dlatego uważamy, że istniejący w ustawodawstwie podział usiłowania na typy jest wystarczający dla różnicowania odpowiedzialności.

Przygotowanie i usiłowanie jest celowym działaniem i dlatego może być popełnione z zamiarem bezpośrednim. Większość przedstawicieli doktryny aprobuje to stanowisko. Jeśli sprawca nie chciał popełnić przestępstwa, to wykluczone jest jego przygotowanie i usiłowanie. W popełnieniu przestępstwa niedokonanego sprawca ma świadomość charakteru społecznej szkodliwości swojego czynu, przewiduje jego szkodliwe dla społeczeństwa skutki i chce doprowadzić rozpoczęte przez siebie przestępstwo do końca z uwzględnieniem określonych skutków.

Aktualnym problemem pozostaje kwestia dotycząca ustalenia listy przestępstw, w przypadku których usiłowanie jest niemożliwe. Usystematyzowane poglądy na temat tego zagadnienia znajdują się w pracach W. Nawrockiego. Autor ten uważa, że: a) usiłowanie niemożliwe jest w przypadku przestępstw popełnionych z niedbalstwa i z zamiarem pośrednim (choć autor ten nie stwierdza tego wyraźnie, lecz przyjmuje milcząco); b) usiłowanie niemożliwe jest w wypadkach wyrządzenia szkody w przypadku przekroczenia granic obrony koniecznej (art. 118 i 124 k.k. Ukrainy); c) usiłowanie niemożliwe jest przy przestępstwach popełnionych w stanie afektu (art. 116 i 123 k.k. Ukrainy), d) usiłowanie jest niemożliwe w przestępstwach formalnych, których strona przedmiotowa zawiera tylko jedno obowiązkowe działanie lub zaniechanie; e) usiłowanie niemożliwe jest w wypadkach dotyczących przestępstw z dwiema formami winy⁶⁷.

Jak wspomniano wcześniej, umyślne działanie przestępne odbywa się w trzech głównych etapach: przygotowania społecznie szkodliwego czynu, etap jego bezpośredniego popełnienia i końcowy etap – kompletnego przestępstwa, gdy są zrealizowane wszystkie ustawowe znamiona. Zazwyczaj etapy te następują jeden po drugim. Jednakże w praktyce jest wiele przypadków, gdy sprawca nie od razu realizuje swój zamiar popełnienia przestępstwa, dopuszczając się przy tym innego przestępstwa dokonanego. To znaczy, że usiłowanie dokonania przestępstwa może zawierać w sobie wszystkie cechy przestępstwa dokonanego, przewidzianego w części szczególnej k.k. Na przykład podczas usiłowania dokonania przestępstwa zgwałcenia często sposób realizacji tego celu powoduje uszczerbek na zdrowiu ofiary. Zgodnie

⁶⁷ W. Nawrockij, *Osnovy kryminalno-prawowoji kwalifikaciji: Nawcz.posibnyk / W. Nawrockij.* – K.: Jurinkom Inter, 2006. – S. 172–178.

z ogólną zasadą, formułowaną w teorii i praktyce, ten fakt nie przekształca czynu w przestępstwo dokonane, jeżeli sposób popełnienia przestępstwa nie stanowi innego bardziej szkodliwego zamachu. Aby móc uznać przestępstwo za dokonane, należy ustalić istnienie nie jakichkolwiek szkodliwych skutków, a tylko takich, które są bezpośrednio wymienione w ustawie i objęte umyślnością sprawcy⁶⁸.

Jednakże zasada ta nie zawsze działa. W praktyce prawa karnego jest wiele wypadków niedokonanego przestępstwa w typie kwalifikowanym, które jednocześnie mają wszystkie cechy przestępstwa w typie podstawowym. Na przykład, gdy występuje zamiar zabicia dwóch osób, sprawca faktycznie popełnia umyślne zabójstwo jednej osoby i usiłowanie zabójstwa innej. Dlatego też zarówno w praktyce sądowej, jak i w doktrynie prawa karnego nie ma jednego stanowiska w kwestii kwalifikowania przestępstw w tych przypadkach. W związku z tym zagadnienie to ma istotne, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, znaczenie.

Po pierwsze, należy odróżniać takie sytuacje i przypadki, kiedy jeden czyn ze względu na okoliczności, które nagle się pojawiają, przekształca się w inne, bardziej szkodliwe przestępstwo. Takimi wypadkami są sytuacje, gdy czyn rozpoczęty jako kradzież, na przykład w połączeniu z włamaniem do mieszkania, innego obiektu lub składu, przekształca się w rabunek lub rozbój, albo kiedy czyn rozpoczęty jako pobicie i lekkie uszkodzenie ciała przekształca się w umyślne spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała. W tej sytuacji przestępstwo należy kwalifikować zgodnie z ust. 3 art. 186 k.k. Ukrainy lub ust. 3 art. 187 k.k. Ukrainy lub odpowiednim ustępem art. 121 k.k. Ukrainy odpowiednio, tj. ust. 3 art. 186 kodeksu karnego Ukrainy lub ust. 3 art. 187 kodeksu karnego Ukrainy lub odpowiednim ustępem art. 121 kodeksu karnego Ukrainy odpowiednio, tj. biorąc pod uwagę bardziej niebezpieczne czyny i skutki, objęte umyślnością sprawcy. To podejście stało się tradycją prawa karnego⁶⁹.

Po drugie, analizując praktykę sądową w sprawach o przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu człowieka, jeszcze w czasach k.k. z 1960 roku⁷⁰, Sąd Najwyższy Ukrainy stał na stanowisku, że zabójstwo jednej osoby i usiłowanie zabójstwa innej nie może być uznane za przestępstwo dokonane – zabójstwo dwóch lub wię-

⁶⁸ Ugolownoje prawo Rossijskoj Federacii. Obszczaja czast. Uczebnik / pod red. A. Raroga. – M.: Jurist, 2011. – S. 222.

⁶⁹ Dyw.: napr., Uchwała sudowoji kolehiji u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Rosijskoj Federacii – Biuleteń Werchownoho Sudu RF, 1998. – № 9; Uchwała sudowoji kolehiji u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Ukrainy wid 11 sicznia 2001 roku // Riszennia Werchownoho Sudu Ukrainy, 2002 – S. 105–106; Uchwała kolehiji suddiw Sudowoji palaty u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Ukrainy wid 16 bereznia 2004 roku // Riszennia Werchownoho Sudu Ukrainy. – 2004. – № 2. – S. 101–102; Uchwała kolehiji suddiw Sudowoji palaty u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Ukrainy wid 12 kwitnia 2005 roku // Riszennia Werchownoho Sudu Ukrainy, 2005. – № 2. – S. 101–103.

⁷⁰ Pro sudowu praktyku w sprawach pro zloczyny proty žyttia i zdorowja ludyny: Postanowa Plenumu Werchownoho Sudu Ukrainy wid 1 kwitnia 1994 r. № 1 – p. 11.

cej osób, ponieważ przestępczy zamiar zabicia dwóch osób nie został wykonany z przyczyn, które nie zależały od woli sprawcy. W tych przypadkach przestępstwo kwalifikuje się z art. 93 i 94 i art. 17, pkt h) art. 93 k.k. z 1960 roku, bez względu na kolejność działań przestępczych. Jeśli sprawca, mając na celu zabicie kilku osób, zabił dwie z nich, a w stosunku do innych zamiar nie został zrealizowany do końca z powodów niezależnych od woli sprawcy, to przestępstwo proponowano kwalifikować zgodnie z punktem h) art. 93 i art. 17 i pkt h) art. 93 k.k. z 1960 roku. Tak więc Sąd Najwyższy Ukrainy brał pod uwagę to, że cecha kwalifikująca „umyślne zabójstwo dwóch lub więcej osób” zawiera wyłącznie zakończone działania, związane z umyślnym pozbawieniem życia dwóch lub więcej osób, dlatego ma miejsce zbieg przestępstw, z których jedno jest zakończonym czynem – umyślne zabójstwo jednej osoby, a inne – jest niezakończony i wstrzymane na etapie usiłowania. Wraz z przyjęciem kodeksu karnego z 2001 roku Sąd Najwyższy Ukrainy odwołał przedstawione wyżej stanowisko bez jednoczesnego wyrażenia jakiegokolwiek innego poglądu na ten temat⁷¹.

Po trzecie, w literaturze prawniczej zwraca się uwagę na trzy podejścia w kwestii kwalifikowania czynów sprawcy, który mając na celu zabicie dwóch osób, pozbawił życia jedną z nich. Są to: a) kwalifikacja czynu sprawcy tylko jako dokonane zabójstwo jednej osoby, b) kwalifikacja czynów jako usiłowanie popełnienia zabójstwa dwóch lub więcej osób, c) kwalifikacja czynów sprawcy jako przestępstw w zbiegu – dokonane zabójstwo jednej osoby i usiłowanie zabójstwa dwóch lub więcej osób. Każde z tych rozwiązań ma wady i zalety. Pierwsza propozycja pozostawia bez oceny prawnej fakt usiłowania zabójstwa człowieka, druga jest wątpliwa, ponieważ zamiar nie został doprowadzony do końca (jedna osoba nie była pozbawiona życia), trzecia sugeruje, że niedoprowadzenie zamiaru popełnienia przestępstwa do końca jest bardziej społecznie szkodliwe niż przestępstwo dokonane, co skutkuje niemożliwością przyjęcia zbiegu przestępstw.

Kolejną przyczyną zróżnicowania poglądów prawnych, oprócz niechęci do wypowiedzania się w tej kwestii przez wyższy organ sądowy, naszym zdaniem, stanowią dodatkowo spory sądowe. Biorąc pod uwagę sprawy, w których sprawca, mając na celu zabór różnych rzeczy ofiary, doprowadził swój zamiar do końca tylko częściowo (w odniesieniu tylko do niektórych rzeczy ofiary), Sąd Najwyższy Ukrainy wyraził pogląd, że jawne usiłowanie, z użyciem przemocy, zabrania telefonu i portfela z pieniędzmi i faktyczna kradzież tylko telefonu zostały nieprawidłowo ocenione przez sąd jako usiłowanie jawnego osiągnięcia korzyści majątkowej innej osoby, gdyż jest to czyn dokonany, zaś działania dotyczące portfela nie potrzebują specjalnej oceny⁷².

⁷¹ Pro sudowu praktyku w sprawach pro zloczynny proty zhyttia i zdorowja ludyny: Postanowa Plenumu Werchownoho Sudu Ukrainy wid 7 lutoho 2003 r. № 2 // Wisnyk Werchownoho Sudu Ukrainy. – 2003. – N 1(35).

⁷² Uchwala kolehiji suddiw Sudowoji palaty u kryminalnykh sprawach Werchownoho Sudu

Analizując przestępstwa, przewidziane art. 263, 307, 309 lub 311 kodeksu karnego Ukrainy, które są dokonane od momentu popełnienia jednego z czynów alternatywnych, wskazanych w dyspozycjach tych artykułów, Sąd Najwyższy Ukrainy zajął stanowisko, że gdy sprawca popełnił jedno lub więcej z tych działań, ale nie zdążył popełnić kolejnego z objętych swą umyślnością, czyn należy traktować jako przestępstwo dokonane na podstawie podjętych działań, a działania niedokonane, takie jak przygotowanie do przestępstwa lub usiłowanie dokonania przestępstwa, nie potrzebują oddzielnej kwalifikacji. Jeżeli zamiar sprzedania (zbytu) amunicji pojawił się w momencie zakupu, to okoliczność ta daje podstawy do stwierdzenia, że nabycie, noszenie, przechowywanie oraz próba zbytu tego samego przedmiotu przestępstwa, popełnione bez znaczącej różnicy w czasie, były objęte umyślnością sprawcy. Takie działania przedstawiają sobą jedno (pojedyncze) przestępstwo, które podlega kwalifikacji zgodnie z ust. 1 art. 263 k.k. Ukrainy, a oddzielna kwalifikacja próby zbytu tej samej amunicji zgodnie z ust. 2 art. 15 i ust. 1 art. 263 k.k. Ukrainy, zdaniem Sądu Najwyższego Ukrainy, jest błędna⁷³.

Przy rozwiązywaniu tej kwestii, w naszej opinii, należy postępować w następujący sposób. Zgodnie z wymogami art. 3 Konstytucji Ukrainy, człowiek, jego życie i zdrowie, bezpieczeństwo i ochrona są uznawane na Ukrainie za najwyższą wartość społeczną. Zabójstwo umyślne dwóch osób musi być zawsze objęte jedną umyślnością⁷⁴. Usiłowanie zabójstwa umyślnego może być popełnione tylko z zamiarem bezpośrednim⁷⁵. Zabójstwo dwóch osób musi być zawsze objęte jednym zamiarem⁷⁶. Usiłowanie zabójstwa może być popełnione tylko z zamiarem bezpośrednim. Otóż działania sprawcy, który, zamierzając dokonać zabójstwa dwóch osób, umyślnie zabił tylko jedną osobę oraz usiłował dokonać zabójstwa drugiej, bez względu na kolejność czynów, nie mogą być uznane tylko za usiłowanie zamachu na życie kilku osób, ponieważ pozbawienie człowieka życia nie otrzymuje żadnej samodzielnej oceny prawnej, co jest niedopuszczalne nawet w tym wypad-

Ukrainy wid 08 listopada 2007 roku // Wisnyk Werchownoho Sudu Ukrainy, 2008. – № 3. – S. 16–17.

⁷³ Postanowa Werchownoho Sudu Ukrainy wid 20 czerwca 2011 roku / Internet resurs: www.reyestr.court.gov.ua/Review/2135263.

⁷⁴ Uchwała kolehiji suddiw Sudowoji palaty u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Ukrainy wid 26 sierpnia 2003 roku // Wisnyk Werchownoho Sudu Ukrainy, 2004. – № 1. – S. 13–14.

⁷⁵ Uchwała kolehiji suddiw Sudowoji palaty u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Ukrainy wid 31 stycznia 2005 roku // Wisnyk Werchownoho Sudu Ukrainy, 2006. – № 4. – S. 21–22.

⁷⁶ Uchwała kolehiji suddiw Sudowoji palaty u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Ukrainy wid 12 sierpnia 2003 roku // Riszennia Werchownoho Sudu Ukrainy, 2004. – № 1. – S. 93–94; Uchwała kolehiji suddiw Sudowoji palaty u kryminalnych sprawach Werchownoho Sudu Ukrainy wid 28 sierpnia 2001 roku // Wisnyk Werchownoho Sudu Ukrainy, 2001. – № 6. – S. 18.

ku, gdy usiłowanie zabójstwa dwóch osób nie doszło do skutku z przyczyn, które nie zależą od woli sprawcy. Ostatni warunek nie pozwala też zakwalifikować czynu jako dokonanego zabójstwa dwóch osób. Ze względu na społeczną wartość życia, jako przedmiotu zamachu, takie działania muszą tworzyć zbieg przestępstw. Prawna treść (układ) każdego z nich w pełnej mierze nie obejmuje innych. Mają one uzupełniający charakter. Takiego punktu widzenia trzymają się sądy podczas rozpatrywania konkretnych spraw.

Uważamy, że takie doprecyzowanie na poziomie oficjalnego stanowiska Sądu Najwyższego Ukrainy będzie sprzyjać kształtowaniu praktyki stosowania prawa oraz usunie sprzeczności w postrzeganiu natury prawnej etapów (następstwa) czynu zabronionego, w szczególności usiłowania przestępstwa.

Dokonane przestępstwo jest końcowym etapem działalności przestępczej. Według ust. 1 art. 13 kodeksu karnego Ukrainy za przestępstwo dokonane uważa się czyn, który ma wszystkie cechy ustawowych znamion przestępstwa, wskazane w odpowiednim artykule części szczególnej. Uważamy, że dla uznania danego czynu za przestępstwo dokonane trzeba określić czas jego dokonania, który zależy od konstrukcji ustawowych znamion przestępstwa.

Przy analizie definicji ustawowej przestępstwa dokonanego nasuwa się wniosek, że dla określenia momentu przestępczego działania trzeba uwzględnić: 1) opis przestępstwa w części szczególnej kodeksu karnego Ukrainy – im więcej znamion przestępstwa podano w dyspozycji artykułu, tym więcej musi ich wystąpić, aby można było uważać przestępstwo za dokonane; 2) faktyczne wykonanie strony przedmiotowej przestępstwa – przestępstwo może być uznane za dokonane tylko wtedy, gdy wszystkie ustawowe znamiona przedmiotowej strony przestępstwa zostały zrealizowane.

Otóż charakter tej konstrukcji wyznacza moment zakończenia przestępstwa. Właśnie według tej cechy przestępstwa dzielą się na przestępstwa materialne oraz formalne. Istnieją też szczegółowe kwestie odnoszące się do sposobu ustalenia momentu zakończenia tak zwanych skomplikowanych przestępstw – trwałych, ciągłych, złożonych, a także przestępstw we współdziałaniu.

Etapy popełnienia przestępstwa to połączenie etapów przestępstwa mających samodzielne znaczenie prawne, przez które przechodzi przestępstwo od działań przygotowawczych do dokonania (to znaczy do momentu zrealizowania znamion czynnościowych przestępstwa formalnego oraz do wywołania niebezpiecznych społecznie skutków przestępstwa materialnego).

Dla stosunków społecznych, które chronione są normami prawa karnego, niebezpieczne są nie tylko zakończone, to znaczy w pełni dokonane czy doprowadzone do końca przestępstwa, lecz także umyślne zachowania, które stwarzają warunki dla dalszego popełnienia przestępstwa, a także bezpośrednio zmierzające do niego, które jednak nie doprowadziły do jego zakończenia z przyczyn niezależnych od woli sprawcy.

Umyślne zachowanie przestępne, zgodnie z ustawą, przechodzi przez trzy etapy. Wyróżnia się trzy stadia zachowania przestępnego: przygotowanie do popełnienia przestępstwa, usiłowanie popełnienia przestępstwa, popełnione przestępstwo (dokonanie). Na przestępstwo mogą złożyć się wszystkie trzy etapy. Często jednak sprawca od razu realizuje swój przestępczy zamiar, popełniając przestępstwo dokonane. W tych przypadkach problematyka karalności wcześniejszych form stadialnych nie ma znaczenia. Czasem sprawca dopuszcza się pierwszego (przygotowanie) lub drugiego (usiłowanie) etapu i na tym kończą się jego przestępne działania z przyczyn niezależnych od jego woli. Jeśli popełnione dokonane przestępstwo przechodziło kolejno przez stadium przygotowania, a następnie usiłowania, to te dwa pierwsze etapy zostają pochłonięte przez trzeci i sprawca ponosi odpowiedzialność tylko za dokonane przestępstwo pod warunkiem tego, że jego działania nie mają cech jeszcze jednego dokonanego przestępstwa. Tak samo przedstawia się sytuacja w przypadku przygotowania i usiłowania. Pierwsze stadium zostanie pochłonięte przez drugie.

Pierwsze dwa stadia – przygotowanie i usiłowanie – w teorii prawa karnego tradycyjnie traktowane są łącznie jako „przygotowawcze (uprzednie), czy też niezakończone zachowanie przestępne”. Występują one przed dokonaniem przestępstwa, to znaczy poprzedzają jego popełnienie i realizują się nie jako cel sam w sobie, lecz dla skutecznego zakończenia zachowania przestępnego. W ustawie karnej przygotowanie do popełnienia przestępstwa oraz usiłowanie łączą się w jedno pojęcie „przestępstwa niedokonanego”.

Cechą szczególną nieukończonego zachowania przestępnego w odróżnieniu od zakończonego przestępstwa jest brak realizacji tych znamion przestępstwa, które są określone w odpowiednim artykule części szczególnej kodeksu karnego. Może się to objawić poprzez niepełne zrealizowanie znamion strony przedmiotowej albo brak niebezpiecznych społecznie skutków; od strony podmiotowej przygotowanie i usiłowanie możliwe jest tylko z zamiarem bezpośrednim. Zamiar ewentualny i zaniechanie są niemożliwe przez to, że wszystkie stadia razem oraz każde stadium z osobna stanowią ukierunkowane zachowanie przestępne; sprawca świadomie przygotowuje możliwość podjęcia czynu przestępnego, zaczyna popełniać przestępstwo i, jeśli mu się to udaje, doprowadza przestępstwo do końca. Zaistnienie konkretnego stadium popełnienia przestępstwa wymaga odrębnej kwalifikacji prawnej, co pozwala z większą precyzją i konkretnością ustalić treść działań sprawcy oraz ich niebezpieczeństwo w stosunku do społeczeństwa.

SUMMARY

The person who commits a forbidden act is not always capable of finishing it. The act can be stopped both by some objective circumstances and by the decision of the offence subject. Art. 13 of the Criminal Code of Ukraine distinguishes three stages of perpetration of an offence: 1) preparation of offence; 2) attempt to commit an offence; 3) commission of an offence.

All these stages differ as far as the character of the act and the degree of fulfilling the perpetrator's intent are concerned. The first two stages are types of inchoate offences. All the three stages need not be present in the perpetration of a given offence. An offence can be committed without the presence of the stages of preparation and/or attempt.

When the Criminal Code of Ukraine was accepted in 2001 the institution of the stages of an offence was significantly modified: 1) for the first time the definition of a committed offence was introduced; 2) for the first time preparation of an offence and attempt to commit an offence were defined as types of not fully committed offence; 3) the law described the types of attempts to commit an offence; 4) the list of types of perpetration of an offence was extended; 5) special rules of punishment for inchoate offences were introduced.

The special features of inchoate offences are constituted by the fact that there is no fulfilment of those elements of an offence which are described in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine: there is no full execution of the objective side or the lack of socially dangerous consequences; seen from the subjective side preparation and attempt are characterised by the direct intent only.